ISSN 2029-5510 Mokslinės konferencijos pranešimų rinkinys
VISUOMENĖS SAUGUMAS GLOBALIZACIJOS KONTEKSTE
2010 (1)

POLICIJOS TAIKOMŲ ADMINISTRACINĖS PRIEVARTOS PRIEMONIŲ SUDERINAMUMAS SU ŽMOGAUS TEISĖMIS

Kristina Mikalauskaitė – Šostakienė

Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedra
V.Putvinskio g. 70, LT-44221 Kaunas
Telefonas: (370 37) 30 36 73

Raktiniai žodžiai: žmogaus teisės, policija, prievartos priemonės, teisės principai.

ĮVADAS

Tiek tarptautinės, tiek nacionalinės teisės normose, tarptautinės bendruomenės ir kiekvienos valstybės individualios gerovės garantu laikoma pagarba žmogaus teisėms ir laisvėms. Daugelio universalių ir regioninių tarptautinių tarpvyriausybinių organizacijų tikslas įgyvendinti tarptautinį bendradarbiavimą ugdant ir skatinant pagarbą visoms žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms[1]. Todėl neabejotinai žmogaus teisės šiuolaikiniame pasaulyje yra traktuojamos kaip esminė vertybė, visa ko pagrindas.

Žmogaus teisės, tai prigimtinės žmogaus savybės, egzistuojančios aukščiau valstybės ir nepriklausomai nuo valstybės, o kiekvienos valstybės pagrindinė priedermė saugoti žmogaus teises, rūpintis jomis ir dėti maksimalias pastangas, kad kiekvienas asmuo galėtų įgyvendinti savo teises.

Šiame kontekste svarbu paminėti, kad neretai stebimos situacijos, kuomet atskiri visuomenės nariai siekia įgyvendinti savo teises ir laisves nepaisydami nustatytos teisinės tvarkos ir nesiskaitydami su kitų asmenų teisėmis ir laisvėmis. Tokių veiksmų pasėkoje įsijungia valstybės prievartos mechanizmas, idant būtų palaikoma teisinė tvarka, ginama nuosavybė ir saugomos žmonių teisės.

Garantuojant tvarką ir saugumą visuomenėje, pagrindinį vaidmenį visose valstybėse vaidina policija[2]. Atlikdami savo pareigą ir vykdydami savo užduotis teisėtvarkos pareigūnai vadovaujasi žmogaus teisių principais, gerbia ir gina žmogaus orumą ir palaiko bei gina visų žmonių teises.[3] Tam, kad policija galėtų tinkamai vykdyti jai pavestas funkcijas, valstybė

[1] Jungtinių Tautų Chartija
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=160266&p_query=&p_tr2 (žiūrėta 2009-12-16)
[2] Europos Tarybos Parlamentinės asamblėjos deklaracijos dėl policijos 690 (1979) rezoliucija
[3] JT Generalinės asamblėjos Teisėtvarkos pareigūnų elgesio kodeksas.

teisės normose įtvirtina eilę priemonių, instrumentų, kurių pagalba užtikrinama teisinė tvarka, žmogaus teisių ir laisvių apsauga.

Viena iš tokių priemonių – teisinė prievarta. Svarbiausias kiekvienos valstybės prievartos tikslas – užtikrinti teisinę tvarką, teisių ir pareigų pusiausvyrą, saugų visuomenės narių gyvenimą[4].

Realiai kiekvienu konkrečiu atveju taikant teisinę prievartą yra ribojamos ar pažeidžiamos teisės aktuose įtvirtintos ir garantuotos žmogaus teisės. Iš esmės, teisinė prievarta yra įvardijama kaip pagalbinė priemonė valstybės valdymo srityje, tačiau atsižvelgiant į tai, kad ji yra taikoma ganėtinai dažnai, lemia būtinybę analizuoti šio instituto taikymo sąlygas, tvarką ir pagrindus. Šio pranešimo tikslas išanalizuoti, ar policijos taikomos administracinės prievartos priemonės yra suderinamos su žmogaus teisėmis.

Ramus ir saugus visuomenės gyvenimas gali būti laiduotas tik visiškai taikant tas žmogaus teises ir pagrindines laisves, kurias garantuoja Europos žmogaus teisių konvencija bei kiti tarptautiniai ir valstybių vidaus dokumentai[5]. Kiekvienas žmogus turi teisę savo nuožiūra naudotis savo teisėmis ir įgyvendinti jas taip, kad galėtų užtikrinti tiek savo gyvybiškai svarbių, tiek ir kitų asmeninių poreikių patenkinimą. Tačiau svarbu paminėti, kad visais atvejais įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, kiekvienas asmuo privalo laikytis teisės aktuose nustatytų reikalavimų, nustatytos valdymo tvarkos, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių. Tuomet, kai šio reikalavimo nėra laikomasi visuomeninių santykių, susiklostančių valstybės valdymo sferoje, atsiranda teisinis pagrindas taikyti administracinę teisinę prievartą.

Administracinė teisinė prievarta, kaip savarankiška valstybinės teisinės prievartos rūšis, sukelia neigiamus padarinius, pasireiškia išoriniu poveikiu žmonių valiai ir elgesiui, o jos taikymas yra griežtai reglamentuotas teisės normomis.

Teisės aktuose įtvirtintos administracinės prievartos priemonės, pagal tai, kokiu tikslu jos yra taikomos, skirstomos į tris rūšis.

Administracinės prievartos priemonės, kurių paskirtis yra užbėgti už akių teisės pažeidimui eliminuojant net menkiausią prielaidą jam padaryti, užtikrinti žmonių teises ir laisves bei visuomenės saugumą yra vadinamos prevencinėmis.

[4] St. Šedbaras. Administracinė atsakomybė, 99 psl.
[5] Europos Tarybos parlamentinės asamblėjos deklaracijos dėl policijos 690 (1979) rezoliucija

Kardomosios administracinės prievartos priemonės yra taikomos tuomet, kai siekiama nutraukti priešingą teisei veiką bei atlikti visus įmanomus veiksmus, kad kaltas teisės pažeidimo padarymu asmuo būtų tinkamai patrauktas administracinėn atsakomybėn[6].

Teisės pažeidimo pasekmė – administracinės atsakomybės priemonės, kurios pasireiškia teisės pažeidėjo elgesio pasmerkimu ir teisinių sankcijų jo atžvilgiu pritaikymu.

Visos numatytos administracinės prievartos priemonės, jų apimtis, taikymo sąlygos, numatytos atskiruose teisės aktuose (Administracinių teisės pažeidimų kodekse, Policijos veikos įstatyme, įvairių pažeidimų nagrinėjimo taisyklėse ir pan.).

Policijos pareigūnams taikyti administracinės prievartos priemones leidžiama tik tokias, ir tik ta apimtimi, kuri numatyta teisės aktuose, t.y. policijos pareigūnai taikyti administracinės prievartos priemones gali taikyti tik jiems suteiktų įgaliojimų ribose. Šios sąlygos reikalavimą lemia išvada, jog, bet koks administracinės prievartos priemonių pritaikymas suponuoja žmogaus teisių suvaržymą, o tai reiškia, kad iš esmės yra pažeidžiamos Konstitucijoje, tarptautiniuose ir nacionaliniuose teisės aktuose įtvirtintos esminės žmogaus teisės, tokios, kaip teisė į laisvę, teisė į asmens neliečiamumą, teisė į nuosavybę ir kt.

Teisėtvarkos apsaugos funkcijų ginant viešąją tvarką pobūdis ir būdas, kuriuo jos atliekamos, tiesiogiai veikia atskirų asmenų ir visos visuomenės gyvenimo kokybę[7]. Europos policijos elgesio kodeksas policijos pareigūnams, be kita ko, numato pareigą užtikrinti visuomeninę rimtį ir teisėtvarką, saugoti ir gerbti pagrindines asmens teises ir laisves, įtvirtintas Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje, teikti pagalbą ir paslaugas visuomenei[8].

Svarbiausius teisėtvarkos pareigūnų veiklos tikslus ir uždavinius reglamentuoja ir nacionaliniai tesiės aktai. Lietuvos Respublikos policijos veiklos įstatymas numato, jog pagrindiniai policijos uždaviniai, be kita ko, yra žmogaus teisių ir laisvių apsauga bei viešosios tvarkos ir visuomenės saugumo užtikrinimas[9]

[6] Neretai teisinėje literatūroje kardomosios administracinės prievartos priemonės skirstomos į administracines kardomąsias ir administracinio proceso užtikrinimo priemones, tačiau šiame pranešime tai plačiau neanalizuojama, kadangi pranešimo tikslas ne administracinių prievartos priemonių analizė, tačiau atsakymo į klausimą, ar policijos taikomos administracinės prievartos priemonės apskritai yra suderinamos su žmogaus teisėmis.
[7] Europos Tarybos parlamentinės asamblėjos deklaracijos dėl policijos 690 (1979) rezoliucija.
[8] Europos policijos elgesio kodeksas.
[9] Lietuvos Respublikos policijos veiklos įstatymas, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=356645 (žiūrėta 2009-12-16)

Policija <...> nešališkai gina visus asmenis, esančius Lietuvos Respublikos teritorijoje, nepaisydama jų tautybės, rasės, lyties, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų. Policijos veikla grindžiama <...> pagarbos žmogaus teisėms, prievartos naudojimo tik būtinais atvejais ir jos proporcingumo principais <...>[10].

Akivaizdu, kad pagrindinė teisės aktų, reglamentuojančių policijos pareigūnų veiklą, nuostata – kad nepaisant susidariusių aplinkybių, nepaisant esamų sąlygų, policijos pareigūnai jokiu pagrindu negali pažeisti žmogaus teisių. Šių dienų reikalavimas, kad policija net ir sunkiausiomis tarnybos sąlygomis savo veiksmais niekada nepažeistų žmogaus teisių[11]

Tenka konstatuoti, kad policija dažnai atsiduria tokioje situacijoje, kai reikia garantuoti ir žmogaus teises, ir teisingumą. Konkrečios situacijos dažnai būna sudėtingos, tenka derinti gana skirtingus dalykus[12]. Tokia problema iškyla tuomet, kai tuo pačiu metu policija turi garantuoti tiek asmens, įtariamo padarius teisės pažeidimą, teises, tiek ir asmens, kuris nukentėjo nuo padaryto pažeidimo, teises. Bet kuriuo atveju, policijos pareigūnai, vykdydami savo funkcijas atlikdami įvairius veiksmus ir taikydami administracines prievartos priemones privalo vadovautis bendrais žmogaus teisių apsaugos principais. Be to, policijos pareigūnų elgesys administracinių prievartos priemonių taikymo procese turi atitikti teisėtumo, būtinybės bei draudimo savavaliauti principus[13].

Vienas svarbiausių principų policijos taikomų administracinės prievartos priemonių ir žmogaus teisių santykyje – adekvatumas ir jų taikymas tik esant teisės aktuose numatytiems faktams bei aplinkybėms.

Šiame kontekste atkreiptinas dėmesys ir į Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudenciją. Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas ne kartą yra pažymėjęs, kad konstituciniai teisingumo, teisinės valstybės principai suponuoja ir tai, kad už teisės pažeidimus valstybės nustatomos poveikio priemonės turi būti proporcingos (adekvačios) teisės pažeidimui, jos turi atitikti siekiamus teisėtus ir visuotinai svarbius tikslus, neturi varžyti asmens akivaizdžiai labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti; tarp siekiamo tikslo nubausti teisės pažeidėjus ir užtikrinti teisės pažeidimų prevenciją ir pasirinktų priemonių šiam tikslui pasiekti turi būti teisinga pusiausvyra (proporcingumas) (Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 6 d., 2001 m. spalio 2 d., 2004 m. sausio 26 d., 2005 m. lapkričio 3 d., 2005 m. lapkričio 10 d., 2008 m. sausio 21 d., 2008 m. kovo 15 d., 2008 m. rugsėjo 17 d., 2009 m.

[10] Ten pat.
[11] A.Laurinavičius. Žmogaus teisės ir policijos veikla, 17 psl.
[12] S.Katuoka. Policija ir žmogaus teisės, 65 psl.
[13] Tarnauti ir ginti, Žmogaus teisių ir humanitarinės teisės teorija policijos ir saugumo pajėgoms, 242 psl.

balandžio 10 d. nutarimai); už teisės pažeidimus valstybės nustatomos poveikio priemonės turi būti būtinos demokratinėje visuomenėje. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra nurodęs, kad už teisės pažeidimus valstybės nustatomoms poveikio priemonėms priskirtinos ir tokios priemonės, kurios užtikrina įstatymo nustatytos atsakomybės įgyvendinimą[14].

Taigi, policijos pareigūnai, taikydami savo kompetencijos ir įgaliojimų ribose administracinės prievartos priemones, privalo parinkti tokias priemones, kurios atitiktų siekiamus tikslus ir nesuvaržytų asmens, kurio atžvilgiu taikomos administracinės prievartos priemonės teisių akivaizdžiai labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti.

Įstatymų leidėjas, numatydamas galimybę suvaržyti žmogaus teises, pritaikant administracines prievartos priemones, suteikia pareigūnams, taikantiems prievartos priemones, diskrecinę teisę nuspręsti – ar taikyti prievartą konkrečiu atveju, ar jos pritaikymas bus teisėtas, ar prievartos priemonės pritaikymas atitiks jos paskirtį. Pagrindinis akcentas administracinių prievartos priemonių taikymo problematikoje dėtinas ties sąvoka „pareigūno teisė“.

Praktikoje pasitaiko atvejų, kuomet policijos pareigūnai, siekdami apginti ir apsaugoti teisės normomis saugomas teisines vertybes, pritaiko administracinės prievartos priemones, tačiau vėliau patys dėl to yra traukiami atsakomybėn. Dėl šių aplinkybių, pareigūnai vis dažniau atsisako pasinaudoti savo diskrecine teise pritaikyti administracinės prievartos priemones, kad ateityje patys dėl to nepatirtų neigiamų padarinių. Todėl manytina, kad būtų tikslinga numatyti konkrečius atvejus ir aplinkybes, kada taikyti administracines prievartos priemones bus ne pareigūno teisė, bet pareiga. Be to, būtinas nuolatinis policijos pareigūnų kvalifikacijos kėlimas ir žinių gilinimas žmogaus teisių apsaugos srityje.

IŠVADOS

Žmogaus teisės neginčijamai yra pačios svarbiausios, nekvestionuojamos vertybės, kurių pagrindu yra kuriama visuotinė gerovė, užtikrinamas kiekvienos valstybės atskirai ir visos pasaulinės bendruomenės saugumas. Kiekvienas asmuo yra laisvas naudotis savo teisėmis, ir jo atžvilgiu neturi būti taikomi jokie ribojimai, iki to momento, kol asmuo tai daro sąžiningai, nepažeisdamas kitų žmonių teisių ir pagrindinių laisvių. Asmuo, kuris pažeidžia teisės aktų reikalavimus, turi patirti ir neigiamas tokio elgesio pasekmes, t.y. jo atžvilgiu bus taikomos prievartos priemonės.

[14] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009-04-10 nutarimas Byla Nr. 27/08-29/08-33/08 http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=341366&p_query=&p_tr2 (žiūrėta 2009-12-16)

Pagrindinė institucija, kurios prerogatyva yra užtikrinti žmogaus teisių ir laisvių apsaugą yra policija. Policija taip pat yra ir tokia institucija, kuri taiko administracinės prievartos priemones.

Policijos pareigūnai, savo veikloje privalo vadovautis žmogaus teisių apsaugos teisėtumo, proporcingumo, būtinybės bei draudimo savavaliauti principais. T.y. administracinių prievartos priemonių pritaikymas bus teisėtas ir nelaikomas nepagrįstu žmogaus teisių suvaržymu tik tada, kai tokios priemonės bus pritaikytos vadovaujantis teisės aktų reikalavimais ir nepažeidžiant minėtų teisės principų.

Tam, kad pareigūnai, nebijodami asmeninių neigiamų pasekmių dėl pritaikytų administracinės prievartos priemonių, visuomet, esant būtinybei taikytų administracines prievartos priemones, būtų tikslinga tobulinti teisinę bazę numatant aplinkybes ir atvejus, kuomet administracinės prievartos priemones taikyti pareigūnui būtų privalu.

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009-04-10 nutarimas Byla Nr. 27/08-29/08-33/08 http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=341366&p_query=&p_tr2 (žiūrėta 2009-12-16);
2. Lietuvos Respublikos policijos veiklos įstatymas, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=356645 (žiūrėta 2009-12-16);
3. Europos policijos elgesio kodeksas;
4. Jungtinių Tautų Chartija http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=160266&p_query=&p_tr2 (žiūrėta 2009-12-16);
5. Europos Tarybos Parlamentinės asamblėjos deklaracijos dėl policijos 690 (1979) rezoliucija ;
6. Jungtinių Tautų Generalinės asamblėjos Teisėtvarkos pareigūnų elgesio kodeksas;
7. St. Šedbaras. Administracinė atsakomybė, Vilnius, 2003.
8. [1] A.Laurinavičius. Žmogaus teisės ir policijos veikla, Vilnius, 2002.
9. [1] S.Katuoka. Policija ir žmogaus teisės, Vilnius, 1998.
10. [1] Tarnauti ir ginti, Žmogaus teisių ir humanitarinės teisės teorija policijos ir saugumo pajėgoms, Tarptautinis Raudonojo Kryžiaus Komitetas, 2001.